

YUBİLEYLƏR

GÖRKƏMLİ ALİM, BACARIQLI ELM TƏŞKİLATÇISI

Görkəmli alim, Azərbaycan elm və təhsil sahələrinin nüfuzlu nümayəndələrindən biri, Azərbaycan MEA Naxçıvan Bölməsi Tarix, Etnoqrafiya və Arxeologiya İnstitutunun direktoru, AMEA-nın müxbir üzvü, Əməkdar elm xadimi, professor Fəxrəddin Səfərlinin 70 yaşı tamam olur.

Fəxrəddin Səfərli Azərbaycan tarix elmini və təhsilini yorulmaz fəaliyyəti ilə daim zənginləşdirən məhsuldar elm adamı, bacarıqlı elm təşkilatçısı, təcrübəli təhsil nümayəndəsi kimi böyük hörmət və nüfuz qazanmışdır. O, Azərbaycan tarixinin müxtəlif problemlərinə, xüsusilə epigrafiya sahəsinə aid neçə-neçə sanballı əsər yazmış, tariximizin çox çətin sahəsi olan daş kitabələrin tədqiq edilməsinə layiqli töhfəsini vermişdir. Azərbaycan tarix elmində bu sahə ilə məşğul olan tədqiqatçılar o qədər də çox deyildir... F.Səfərli bu çətin sahənin mükəmməl bilicisidir.

1949-cu il sentyabrın 29-da Naxçıvan Muxtar Respublikasının Cəhri kəndində (indiki Babək rayonu) anadan olan Fəxrəddin Səfərli 1966-cı ildə kənd orta məktəbini bitirdikdən sonra Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunun Naxçıvan filialının tarix ixtisasına daxil olur. 1971-ci ildə həmin ixtisası müvəffəqiyyətlə bitirən Fəxrəddin müəllim doğulduğu Cəhri kənd orta məktəbində tarix müəllimi kimi pedaqoji fəaliyyətə başlayır və 1979-cu ilə qədər burada özünü bacarıqlı müəllim, tədris etdiyi fənni mükəmməl bilən, onu şagirdlərə sevdirməyi bacaran pedaqoq və tərbiyəçi kimi təsdiq edir.

Müəllim işlədiyi dövrdə o, özünü savadlı müəllim, kamil pedaqoq kimi göstərdiyindən şagird və müəllimlərin, valideynlərin dərin hörmətini qazanır. O, yenilikçi və novator müəllim kimi məktəb kollektivinin sevimlisinə çevrilir. Lakin tarix elminə sonsuz marağı onu tədqiqatçılığa, elm dalınca getməyə həvəsləndirir. Elə bu maraq onu Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Naxçıvan Elmi Mərkəzinə gətirir. Vaxtı ilə tələbə kimi oxuduğu binada indi Elmi Mərkəz yerləşirdi. Sanki doğma divarlar, otaqlar da onu elmə həvəsləndirirdi. Elmi Mərkəzin də gənc tədqiqatçılara böyük ehtiyacı var idi.

Elmi fəaliyyətə başlayan Fəxrəddin müəllim Azərbaycan tarixinin çox vacib və köməkçi bir sahəsini – epigrafiyanı seçir. “Kitabə” mənasını verən epigrafiyaya tariximizin böyük ehtiyacı var idi. Naxçıvan şəhərində, muxtar respublika ərazisindəki onlarla tarix və mədəniyyət abidələri üzərindəki, unudulmuş orta əsr qəbiristanlıqlarında kitabələr tədqiqatçıları gözləyirdi. Azərbaycan tarixinə və tarixi abidələrimizə maraq onu Azərbaycan Elmlər Akademiyasının A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutunun “Arxeologiya və Etnoqrafiya” bölməsinə aparıb çıxarmışdır. O, burada dissertant olmuş, Naxçıvanın epigrafiya abidələrinin tədqiqinə başlamışdır.

Fəxrəddin Səfərli “Naxçıvan MSSR-in ərəb-fars dilli kitabələri tarix-mədəniyyət abidələri kimi (XVI-XIX əsrlər)” mövzusunun namizədlik dissertasiyası seçir. Muxtar respublika ərazisindəki ərəb-fars dilli kitabələri qeydə alır, estaplarnı götürür, mətnlərini oxuyaraq tərcümə edir, tədqiq etməyə başlayır. Apardığı elmi araşdırmaları yekunlaşdıraraq 1987-ci ildə uğurla dissertasiya müdafiə edərək tarix elmləri namizədi elmi dərəcəsi alır. Naxçıvan Elmi Mərkəzində kiçik elmi işçi kimi fəaliyyətə başlayan Fəxrəddin müəllim böyük elmi işçi, “Arxeologiya və etnoqrafiya” şöbəsinin müdiri vəzifəsinə yüksəlir.

Təcrübəsi artan, fəaliyyət dairəsi genişlənən Fəxrəddin müəllim Naxçıvan Muxtar

Respublikasının müsəlman epigrafiyası abidələrinin əksəriyyətini qeydə alır, onları Azərbaycanın Orta əsrlər dövrü tarix və mədəniyyətinin mənbəyi kimi tədqiq edir, çoxlu görkəmli şəxsiyyəti adlarını, qəbirlərinin yerini, vəfat tarixini, bir sıra yaşayış məskənlərinin dövrünü müəyyən edir. Ərazidəki kitabələrin çoxu məhz onun tədqiqatları ilə ilk dəfə olaraq elmi dövriyyəyə daxil edilir. O, Naxçıvan bölgəsinin epigrafiyasına aid “Ordubad şəhərinin epigrafiya abidələri”, “Culfa bölgəsinin epigrafiya abidələri”, “Naxçıvan şəhərinin epigrafiya abidələri”, “Эпиграфические памятники Нахчывана”, “Epigrafiya”, “Müsəlman kitabələri tarix-mədəniyyət abidələri kimi”, “Azərbaycan tarixi dərslərində epigrafiya materiallarından istifadə” və s. kimi monoqrafiya, kitab, dərslik, tədris və metodik vəsaitləri hazırlayıb nəşr etdirir. Müəllifin “Naxçıvan epigrafiya abidələrində görkəmli şəxsiyyətlər” monoqrafiyasında Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisindəki epigrafiya abidələrinin məlumatları əsasında orta əsrlər zamanı Azərbaycan dövlətlərinə rəhbərlik etmiş 10 hökmdar və 97 nəfər görkəmli dövlət xadimi, alim, sənətkar və b. haqqında geniş məlumatlar verilmiş, onların fəaliyyətlərindən bəhs edilmişdir. Bütün bunlar Fəxrəddin müəllimi respublikamızda görkəmli epigrafiya alim kimi tanıtmışdır.

Fəxrəddin müəllimin fəaliyyətində Naxçıvan Dövlət Universitetində çalışdığı illər mühüm yer tutur. 1995-ci ildə NDU-da müəllim kimi fəaliyyət göstərən F.Səfərli, sonradan “Azərbaycan tarixi” kafedrasının professoru, 2002-2007-ci illərdə isə Universitet Həmkarlar İttifaqı Komitəsinin sədri olmuşdur. NDU-nun nüfuzlu ali məktəbə çevrilməsində, onun maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsində, yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanmasında, əməkdaşların sosial vəziyyətlərinin yaxşılaşdırılmasında Fəxrəddin Səfərlinin müstəsna əməyi olmuşdur. Həmin illərdə Naxçıvan Dövlət Universiteti Azərbaycan ali təhsil müəssisələri arasında bir çox parametrlərə görə birinci yerə çıxmışdır. 2006-cı ilin elmi-tədqiqat işlərinin nəticələrinə görə NDU Elmi Şurasının qərarı ilə “İlin alimi” adına layiq görülmüşdür.

Fəxrəddin müəllimin elmi-tədqiqat sahəsi çox genişdir. Elmi yaradıcılığa, araşdırmalara başlayan və elmlər namizədi elmi dərəcəsi alan F.Səfərli, sonradan daha aktual problemləri tədqiq etməyə, Azərbaycan tarixinin sovet dövründə yasaq edilmiş problemlərini araşdırmağa başladı.

Onun “Naxçıvanda sosial-siyasi və ideoloji mərkəzlər” mövzusunda doktorluq dissertasiyası Azərbaycan tarixşünaslığında ilk dəfə olaraq maddi-mədəniyyət nümunələri, orta əsr qaynaqları, epigrafiya faktları əsasında müsəlman ruhanilərinin, Naxçıvanda fəaliyyət göstərən sosial-siyasi və ideoloji mərkəzlərin (xanəqahların, ziyarətqahların, məscidlərin, mədrəsələrin) ölkənin həyatında rolu və mövqeyi məsələsi tədqiq olunmuşdur. Bununla bağlı müəllifin üç monoqrafiyası – “Naxçıvanda sosial-siyasi və ideoloji mərkəzlər”, “Naxçıvanda sufiliklər bağlı mərkəzlər”, “Orta əsrlər zamanı Naxçıvanın sosial-siyasi həyatında dini mərkəzlərin rolu” və çoxsaylı elmi məqalələri çap edilmişdir. Bu əsərlərdə sufizmin mənşəyi, təşəkkülü, yayılması, mərkəzləri və sufi şeyxləri haqqında, o cümlədən Şeyx Əbu Səid, Şeyx Hacı Lələ Məlik, Şeyx Hacı Hilalullah, Əmir xəlifə, Nemətullah Naxçıvani, qadın sufilər və başqaları haqqında əhatəli, dolğun məlumatlar verilmişdir. İlk dəfə olaraq Naxçıvanın məscid və ziyarətqahları ümumiləşdirilərək hər biri haqqında yığcam bəhs edilmişdir. Müəllif Naxçıvanda məktəb və mədrəsələrin fəaliyyəti ilə bağlı qeyd edir ki, Naxçıvanın geostrateji mövqeyi və onun Xilafətin Bizansa qarşı mübarizəsinin əsas dayaq nöqtələrindən biri olmasını nəzərə alaraq, ərəblər bu ölkədə elmin, təhsilin inkişafına şərait yaratmış və kömək etmişlər. F.Səfərlinin bu araşdırmalarına hələ vaxtilə akademiklər Z.Bünyadov, İ.Həbibbəyli, N.Vəlixanlı, AMEA-nın müxbir üzvləri M.Nemət və Q.Qədirzadə çox yüksək qiymət vermişlər: “F.Səfərli

özünü mükəmməl və ciddi tədqiqatçı kimi göstərmişdir (Z.Bünyadov); “Fəxrəddin Səfərlini digər epiqrafist alimlərdən fərqləndirən cəhət onun tədqiqatlarında problemlərə olan kompleks münasibətdir” (İ.Həbibbəyli); “Vaxtilə Naxçıvanda fəaliyyət göstərən dövlətlərinin məşhurlarına çevrilsələr də, heç bir qaynaqda adları qalmayan ruhanilərin fəaliyyətlərinin işıqlandırılması, onların cəmiyyətdə rolları və mövqelərinin aydınlaşdırılması tədqiqatçının maraqlı məqamlarıdır. Müxtəlif ərazilərdəki ziyarətgahların fəaliyyətlərini öyrənməklə Naxçıvanın Azərbaycanın sosial-siyasi və ideoloji mərkəzlərindən biri olduğunu sübuta yetirmişdir” (N.Vəlixanlı); “Kitabələrə və digər tarixi mənbələrə əsasən müəllifin orta əsrlərdə Naxçıvan bölgəsində fəaliyyət göstərmiş Qələndəriyyə, Hürufilik, Bektaşilik, Səfəviyyə, Nöqtəviyyə və digər sufi cəmiyyətlərinin və mərkəzlərinin fəaliyyətindən bəhs etməsi, bunları genişliyi ilə dövrüyyəyə gətirməsi onun yetkin tədqiqatçılıq bacarığı ilə bağlıdır” (M.Nemət); “Fəxrəddin Səfərli ciddi və geniş diapazonla malik tədqiqatçı, xeyirxah söz və əməl sahibi, Vətənə, xalqa sədaqət, milli-mənəvi dəyərlərə bağlılıq nümunəsidir” (Q.Qədirzadə) və b.

F.Səfərlinin 2007-ci ildən sonrakı dövr elmi fəaliyyəti AMEA Naxçıvan Bölməsi və onun Tarix, Etnoqrafiya və Arxeologiya İnstitutu ilə bağlı olmuşdur. O, 2007-ci ilin oktyabrından həmin instituta direktor seçilmiş, bütün fəaliyyətini institutun rol və mövqeyinin möhkəmləndirilməsi, kadr potensialının artırılması və elmi fəaliyyətinin gücləndirilməsinə sərf etmişdir.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi Sədrinin 2005-ci il 6 dekabr tarixli Sərəncamı ilə muxtar respublika ərazisindəki tarix və mədəniyyət abidələrinin qeydə alınması və pasportlaşdırılması bir vəzifə olaraq qarşıya qoyulmuşdu. F.Səfərlinin rəhbərliyi ilə institut əməkdaşları iki il ərzində 1200-dən çox tarix və mədəniyyət abidələrini aşkar etmiş, qeydə almış və pasportlaşdırmışdır. Bu tarix və mədəniyyət abidələrindən 600-ə yaxını dünya və ölkə əhəmiyyətli abidələrdir. Həmin abidələr əsasında “Naxçıvan abidələri ensiklopediyası” hazırlanıb iki dildə (Azərbaycan və ingilis) beş min tirajla nəşr edildi. Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyev Naxçıvan abidələrindən bəhs edərkən demişdir: “Naxçıvanın ərazisini götürsək, bu kiçik ərazidə həddindən çox dünya miqyaslı tarixi-memarlıq abidələri yaşayıb və bu gün də yaşayır. Onların hər biri Azərbaycan xalqının həm tarixini, həm mədəniyyətini, həm də adət-ənənələrini göstərən abidələrdir...”

Tarix və mədəniyyətə, tarixi abidələrə, milli-mənəvi dəyərlərə bağlılıq Fəxrəddin müəllimin elmi fəaliyyətində mühüm yer tutur. Onun “Duaların allaha çatdığı yer – Əshabi-Kəhf”, “Əshabi-Kəhf ziyarətgahı” Dini-Mədəni Abidə Kompleksi”, “Naxçıvanın məscid və ziyarətgahları”, “Naxçıvan imamzadələri”, “Naxçıvan türbələri”, “Naxçıvan türk-islam mədəniyyəti abidələri”, “Naxçıvan xalçaçılığı: tarixdə və günümüzdə”, “Qazançı körpüsü” kimi əsərləri bilavasitə tarix və mədəniyyət abidələrimizi tanımaq istiqamətində atılmış çox böyük uğurlu addımdır. Məlum olduğu kimi, Naxçıvan şəhəri 2018-ci il üçün İslam mədəniyyətinin paytaxtı elan edilmişdi. Fəxrəddin Səfərli bununla əlaqədar monoqrafiya hazırlamış və burada Naxçıvanın türk-islam mədəniyyəti abidələrindən olan məscidlər, mədrəsələr, türbələr, imamzadələr, körpülər, karvansaralar, qalalar, hamamlar, mülki tikintilər, buzxanalar və bu abidələri inşa edən memarlar haqqında məlumatlar vermiş, təhlillər və ümumiləşdirmələr aparmışdır. Müəllifin “Tarixi mənbələrdə Nuh peyğəmbər” kitabı böyük maraq doğurmuşdur. Kitabda Naxçıvanda Nuh peyğəmbərlə əlaqədar yaranmış şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrindən olan miflər, əfsanə və rəvayətlər, inamlar, bayatılar, yer-yurd adları, deyimlər, qaynaqlarda Nuh peyğəmbər və Naxçıvanla bağlılığı haqqında məlumatlar, tədqiqatlar yer almışdır. Elmi dəyərinə görə kitabın müəllifi – Fəxrəddin Səfərli Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məc-

lisinin Sədri Vasif Talıbov tərəfindən mükafata layiq görülmüşdür. AMEA-nın müxbir üzvü V.Baxşəliyevin təbircə desək, F.Səfərlinin araşdırmaları, daş kitabələrin oxunması tariximizin qaranlıq səhifələrinə işıq saldığı kimi, abidələrimizin də simasına nur çiləmişdir.

Fəxrəddin müəllim daha çox Azərbaycan tarixinin Orta əsrlər dövrünün mükəmməl tədqiqatçısı olsa da, o, tariximizin digər dövrləri və problemləri ilə də bağlı tədqiqatlar aparmış, əsərlər ortaya qoymuşdur. Belə problemlərdən biri də məkrli düşmənlərimiz, onların haqsız və məqsədli iddialarıdır. Erməni millətçiləri Naxçıvanla bağlı ərazi iddiaları irəli sürür və bunu bölgədə erməni qəbir abidələrinin üstünlük təşkil etməsi ilə əlaqələndirirlər. Bu uydurma iddialara laqeyd qala bilməyən müəllifin “Qondarma erməni soyqırımı və tarixi həqiqətlər” kitabında ermənilərin Naxçıvana köçürülməsi, müsəlman epiqrafikası abidələrinin məlumatları əsasında ərazilərin Azərbaycan xalqına məxsusluğu, erməni iddialarının əsassızlığı sübuta yetirilir, maddi-mədəniyyət nümunələrinə qarşı erməni vandalizmi ifşa olunur.

AMEA-nın müxbir üzvü Fəxrəddin Səfərlinin elmi yaradıcılığının və ictimai fəaliyyətinin əsas mahiyyətini azərbaycançılıq və milli dövlətçilik təlimi təşkil edir. Ulu öndər Heydər Əliyev haqqında qələmə aldığı “Heydər Əliyev irsi – əbədiyaşar təlim” monoqrafiyasında Ulu Öndərin nəzəri irsinin ölkəmizin gələcək uğurlarının əsasını təşkil etməsi əsaslandırılmış və bu təlimə dönə-dönə müraciət edilməsinin zəruriliyi göstərilmişdir. Əsərdə görkəmli dövlət xadiminin Azərbaycana rəhbərliyinin hər iki dövrünə, həyat və fəaliyyətinin müxtəlif məqamlarına diqqət yetirilmiş, dahi şəxsiyyətin milli-mənəvi dəyərlərimizə göstərdiyi qayğı, Naxçıvan Muxtar Respublikasının erməni işğalından xilas edilməsindəki tarixi rolu, Naxçıvan dövr fəaliyyəti təhlil edilmiş, əhəmiyyətli ümumiləşdirmələr aparılmışdır.

AMEA Naxçıvan Bölməsində bir sıra ümumiləşdirici və fundamental əsərlərin, xəritələrin, ensiklopediyaların hazırlanmasında Fəxrəddin Səfərlinin böyük əməyi olmuşdur. Onun bilavasitə iştirakı və müəllifliyi ilə iki cildlik “Naxçıvan ensiklopediyası”, “Naxçıvan abidələri ensiklopediyası”, “Naxçıvan tarixi atlası”, “Dədə Qorqud yurdu – Naxçıvan” tarixi-coğrafi və etnoqrafik atlası”, üç cildlik “Naxçıvan tarixi” əsərləri hazırlanmış və nəşr edilmişdir.

F.Səfərli Azərbaycan tarix elmində öz sözünü deyən yaradıcı və məhsuldar tədqiqatçı alimdir. O, 600-ə yaxın elmi və elmi-kütləvi əsərin müəllifidir. Bunlardan 12-si monoqrafiya, 3-ü kitab, 5-i kitabça, 2-si dərslik, 2-si metodik vəsait, 2-si tərtibat, 300-dən çoxu isə elmi məqalələrdir. Onun tədqiqatları Rusiya, Bolqarıstan, Türkiyə, İran, Ukrayna və başqa xarici ölkələrdə nəşr edilmişdir.

Alim dövlətçiliyimizin qorunmasında və möhkəmləndirilməsində vətəndaş qeyrəti göstərən və irəlidə gedən ziyalılarımızdandır. Onun fəaliyyəti xalqına, dövlətinə sədaqət nümunəsi, vətənpərvərliyi isə gənclərə nümunədir.

Fəxrəddin Səfərli ölkəmizin, eləcə də muxtar respublikamızın ictimai-siyasi həyatında yaxından iştirak edir. O, IV və V çağırış Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin deputatı, “Hüquq siyasəti və dövlət quruculuğu məsələləri komitəsinin” sədri seçilib. Elmi fəaliyyəti və tədqiqatçılıq bacarığı, kadr hazırlığındakı rolu nəzərə alınaraq 2014-cü ildə AMEA-nın müxbir üzvü seçilib, 2010-cu ildə professor elmi adına layiq görülmüşdür.

AMEA-nın müxbir üzvü F.Səfərlinin elmi fəaliyyətinə və xidmətlərinə görə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Sərəncamı ilə “Əməkdar elm xadimi” fəxri adına, ulu öndər Heydər Əliyevin anadan olmasının 90 illiyi münasibəti ilə Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Xatirə Qızıl medalına, AMEA Rəyasət Heyətinin Fəxri Fərmanına layiq görülmüşdür.

Fəxrəddin Səfərli yüksək əxlaqı və insani keyfiyyətləri ilə də onu tanıyanların, işlədiyi kollektivin, yetirmələrinin dərin hörmətini qazanmışdır.

Əziz Fəxrəddin müəllim! 70 yaş insan ömrünün ən müdrik çağıdır. Bu müdriklik dönəmində Sizə uzun ömür, can sağlığı və Azərbaycanın daha da inkişafı və çiçəklənməsi naminə davamlı uğurlar arzulayırıq!

*İsmayıl Hacıyev,
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
Naxçıvan Bölməsinin sədri, akademik*